

tillgänglig teknik för att efterbehandla mark- och grundvattenområden förorenade av PFAS har varit och är fortfarande mycket begränsad. Försvarsmakten har således inte underlåtit att vidta åtgärder såsom Uppsala Vatten gör gällande.

Det har inte funnits något förbud för användning av PFAS i brandsläckningsskum förrän 2011 då det enskilda PFAS-ämnet PFOS (som ingår i PFAS-11) förbjöds. Försvarsmakten slutade att använda sig av brandsläckningsskum innehållande PFOS redan 2003 då det dåvarande brandsläckningsskummet byttes ut mot ett skum som inte innehöll PFOS, dvs. åtta år före det att ämnet förbjöds i brandsläckningsskum.

Det finns fortfarande inget förbud mot att använda sig av brandsläckningsskum innehållandes någon av de andra PFAS-ämnena än PFOS som ingår i PFAS-11 eller någon av de andra ca 4 000 – 5 000 PFAS-ämnena på marknaden. Ett förbud för PFOA (och ämnen som kan omvandlas till PFOA) som också är ett PFAS-11-ämne trädde emellertid ikraft under år 2020.

Försvarsmakten veterligen har även andra flygplatshållare i Sverige använt sig av brandsläckningsskum innehållande PFOS och andra PFAS, liksom all kommunal räddningstjänst och många industrier. Det är fortfarande ovanligt med helt PFAS-fria brandsläckningsskum. Det är således inte fråga om en användning som är specifik för Försvarsmakten. Det ska också framhållas att Försvarsmaktens verksamhet är av stor samhällsnytta. För samhällsnyttig verksamhet bör toleransgraden vara högre.

Uppsala Vatten synes insinuera att Försvarsmakten inte skulle ha följt förelägganden som meddelats av tillsynsmyndigheten från år 2017 och framåt. Försvarsmakten ställer sig frågande till detta påstående. Försvarsmakten har sedan början av år 2013 låtit genomföra omfattande provtagnings- och undersökningsarbete avseende PFAS vid Ärna. Arbetet resulterade bland annat i en rapport som ingavs till Försvarsmaktens tillsynsmyndighet FIHM, *"PFAS i jord och*

antagit att 25 procent av det bildade grundvattnet, totalt 8,15 l/s, strömmar mot Uppsala- och Jumkilsåsarna. De tycks inte heller ha beaktat att Ärna flygfält endast utgör en liten del av Uppsalaåsens tertiära tillrinningsområde. Domstolen anser att det, utifrån den kalibrerade grundvattenmodellen med ett flöde av 32 l/s i Jumkilsåsen, är orimligt att anta att det i stort sett inte sker någon grundvattenbildning som når åsarna i övriga delar av det tertiära tillrinningsområdet, vilket blir resultatet av 6 och beräkning. Sammantaget innebär detta enligt domstolens uppfattning att den av SA och EB antagna kvoten om 0,25 borde ha varit betydligt lägre. Följaktligen måste också andelen grundvatten som bildas inom Ärnaområdet och tillförs åsarna vara betydligt lägre i förhållande till den totala grundvattenbildningen inom Jumkils- och Uppsalaåsens avrinningsområden än vad Uppsala Vatten har antagit.

Sammanfattningsvis anser domstolen att det utifrån presenterad utredning rörande grundvattenbildning och strömningsförhållanden står klart att den förorening av PFAS som lämnar Ärna flygfält och tillförs Uppsalaåsen inom sinom tid kommer nå uttagsbrunnarna i Stadsträdgården om den inte under vägen fastläggs i sådan utsträckning att den avstannar innan den når vattentäkten. Däremot är det inte sannolikt att det grundvatten som bildas inom Ärnaområdet utgör en så stor andel av den totala grundvattenbildningen inom Jumkils- och Uppsalaåsens avrinningsområden som Uppsala Vatten har antagit vid sina beräkningar.

Beräknade mängder PFAS som sprids från Ärna flygfält

Det är ostridigt att det förekommer PFAS i mark och grundvatten inom Ärna flygfält hänförlig till den verksamhet som Försvarsmakten tidigare bedrivit inom området. Parterna har däremot olika uppfattning om föroreningens omfattning och hur stort bidrag av föroreningen från källområdena inom Ärna som tillförs Uppsalaåsens grundvattenmagasin.

I målet saknas utredning avseende såväl den verkliga mängd PFAS som historiskt har använts inom Ärna flygfält som vilken faktisk mängd PFAS som transporteras i

grundvattnet ut från Ärnaområdet och därigenom så småningom tillförs Uppsala-åsens grundvattenmagasin.

Bland annat av förhöret med SA har det framgått att Försvarmakten inte låtit Uppsala Vatten utföra egna provtagningar inom Ärna flygfält. Detta har medfört att Uppsala Vatten fått basera sin utredning på provtagningar strax utanför området och baklängesberäkningar. Vittnet BN har dock berättat att Försvarmakten för egen del utfört en fördjupad kartläggning beträffande den historiska användningen av PFAS-haltigt brandsläckningsskum inom området. Denna kartläggning har baserats på intervjuer med de tidigare räddningsledare och brandmästare som tjänstgjort på flygplatsen. Av JH, MA och AC utlåtanden och uppgifter under förhören har vidare framgått att de, på uppdrag av Försvarmakten, sedan 2013 medverkat i ett flertal undersöknings- och utredningsarbeten rörande PFAS-föreningen inom Ärna. Därtill finns data om den nuvarande föreningssituationen från och med 2017 framtagen inom ramen för Försvarmaktens kontrollprogram avseende PFAS i grundvatten.

När det gäller den mängd PFAS som kan ha spridits inom Ärna flygfält konstaterar domstolen att Uppsala Vattens skadeståndskrav är hänförligt till tiden efter att PFAS upptäcktes i grundvattnet i Stadsträdgårdens vattentäkt, d.v.s. 2012 och framåt. Med undantag för funktionstesterna hade verksamheten med brandsläckningsskum då sedan länge upphört. Eftersom koncentrationen av PFAS i mark och grundvatten inte är konstant över tid innebär detta att föreningssituationen inom Ärnaområdet hade förändrats då PFAS upptäcktes i Uppsala Vattens uttagsbrunnar i förhållande till när brandövningsverksamheten pågick.

Som framgår av sakkunnig DB uppgifter tillhör PFAS en av de mest mobila föreningarna som finns. PFAS binds i viss omfattning till mark-partiklar och transporteras lätt vidare när ämnena hamnar i jord och grundvatten. Den PFAS-föreningen som fanns inom Ärna flygfält på 1990-talet har således

sedan länge transporterats ner till grundvattnet och därefter vidare ut till Uppsalaåsens grundvattenmagasin. Även om PFAS inte bryts ner i miljön så har Uppsala Vatten, i den utsträckning som föroreningen nått brunnarna i Stadsträdgården, sedan 2012 (och tidigare) pumpat bort det förorenade vattnet. Domstolen anser därför att den mängd PFAS som historiskt använts inom Ärna flygfält är av mindre betydelse för prövningen av om det föreligger ett orsakssamband mellan föroreningen inom Ärna och den skada som Uppsala Vatten gör gällande i målet. Även om det tar ett antal år för PFAS som kommer från Ärna att först nå grundvattenmagasinet i Uppsalaåsen och sedan så småningom eventuellt även brunnarna i Stadsträdgården så är det inte fråga om samma mängder och halter som när brandövningsplatsen var i bruk.

Vad sedan gäller frågan om vilken mängd PFAS som via grundvattnet transporteras ut från Ärnaområdet och därigenom så småningom tillförs Uppsalaåsens grundvattenmagasin konstaterar domstolen att SA och EB spridnings-beräkning utgår från en beräknad mängd brandsläckningsskum som baseras på uppgivna mängder i en tillståndsansökan från 1993 för verksamheten vid F16.

Som framgått ovan anser domstolen att den mängd PFAS som kan ha använts när brandövningsplatsen var i bruk är av mindre betydelse för prövningen av om det föreligger ett orsakssamband mellan föroreningen inom Ärna flygfält och den skada som Uppsala Vatten gör gällande i målet. Istället bör utgångspunkten vara den mängd PFAS som kan ha tillförts grundvattenmagasinet vid en tidpunkt då förorenings-spridningen kan ha medfört kostnader för att rena grundvattnet i Stadsträdgårdens vattentäkt. Därtill saknas utredning om vilken faktiskt mängd brandsläckningsskum innehållande PFAS som använts inom Ärnaområdet. Med beaktande av vad vittnet BN berättat om Försvarsmaktens fördjupade kartläggning avseende användningen av PFAS-haltigt brandsläckningsskum är det dock enligt domstolens bedömning inte sannolikt att en mängd om 15 kg PFAS-11 årligen har spridits vid brandövningsplatsen under lång tid på sätt som Uppsala Vatten påstått. Mot detta talar också de - i jämförelse vad som uppmätts vid brandövningsplatserna i Såtenäs, Halmstad och Kallinge - låga halterna av PFAS

som påträffats i mark och grundvatten inom Ärna enligt de uppgifter som bland annat JH lämnat, även om detta förhållande delvis kan förklaras av att en andel av den förorenade marken schaktats bort i samband med byggnationen av Bärbyleden.

Domstolen konstaterar också att det inte har framkommit något stöd för Uppsala Vattens påstående att Försvarmaktens markanvändning i form av dels bortledning av dag- och grundvatten från bergrummet, dels länshållning av byggnader bidrar till att PFAS sprids till Stadsträdgården

Enligt domstolen saknas därmed tillräckligt stöd i utredningen för Uppsala Vattens uppfattning att det sker en tillförsel av 3,75 kg PFAS per år från Ärnaområdet till åsens grundvattenmagasin eftersom denna beräkning baseras på de mängder som angetts i tillståndsansökan från 1993. Av förhöret med JH har dessutom framgått att Uppsala Vatten, vid sin beräkning av mängden om 3,75 kg PFAS per år, inte har beaktat att det endast är en bråkdel av denna mängd som är vattenlöslig och som lakas ut och sprids vidare med grundvattnet. Med beaktande av en vattenlöslighet om 0,1 procent skulle det enligt honom bli fråga om ca 30 gram per år som tillförs grundvattenmagasinet. En mängd som stämmer ganska väl överens med det totala föroreningsbidrag om 31,6 ng/l från de olika källtermerna inom Ärna flygfält som JH och hans kollegor använt i den av Försvarmakten åberopade miljöbelastningsberäkningen.

Oaktat den enligt domstolens uppfattning i flera avseende berättigade kritik som DB framfört mot hur JH och dennes kollegor tillämpat Naturvårdsverkets riktvärdesmodell vid miljöbelastningsberäkningen så anser domstolen att det första steget av beräkningen ger en mer tillförlitlig bild av spridningen från källområden via grundvattnet än Uppsala Vattens beräkningar (se vidare nedan). Domstolen har därvid bland annat beaktat dels att faktiskt uppmätt halt i grundvatten nedströms källområdet använts, dels att DB kritik främst synes avse övriga steg i beräkningen. Det förhållandet att Dan

Berggren Kleja framfört att källtermens styrka över tiden är viktig att beakta ändrar inte domstolens bedömning i detta avseende.

Sammanfattningsvis bedömer domstolen att det saknas tillräckligt stöd i utredningen för Uppsala Vattens beräkning av de mängder PFAS som bolaget har gjort gällande sprids från Ärna flygfält. Utifrån JH uppgifter och beräkningar framstår det däremot som sannolikt att ca 30 gram PFAS per år tillförs Uppsalaåsen från Ärna flygfält, beaktat dels att den före detta brandövningsplatsen inom området Sibirien utgör huvuddelen av källtermen, dels ett flöde av 32 l/s i nedströms belägna Jumkilsåsen, och dels ett bidrag av 31,6 ng/l PFAS i denna ås.

Partikelspårning, transportmodellering och fingeravtrycksanalys

SA och EB har, med utgångspunkt i grundvattenmodellen, låtit utföra partikelspårning för de förhållanden som gällde i genomsnitt för perioden 2008-2015. Av utredningen har framkommit att de därvid utgått från att oavsett var en partikel släpps inom Ärnaområdet transporteras den till Uppsalaåsen, antingen direkt eller via Jumkilsåsen. Enligt SA och EB visar utförd partikelspårning hur PFAS-föreningen sprids från Ärnaområdet och vidare söderut i Uppsalaåsen ner till uttagsbrunnarna i Stadsträdgården.

Uppsala Vatten har vidare låtit Tyréns AB, baserat på uppgifterna i grundvattenmodellen, utföra numerisk modellering av PFAS i grundvattnet i Uppsalaåsen. Enligt Uppsala Vatten visar denna transportmodell en PFAS-plym som sträcker sig från Jumkilsåsen ner till Stadsträdgården och orsakar halter av 126 – 247 ng/l i råvatten vid pumpningshastigheten 140 l/s. Enligt Tyréns rapport tyder resultaten av denna transportmodell på att det är sannolikt att minst 90 ng/l PFAS vid Stadsträdgårdens brunnar härrör från Jumkilsåsen och Ärnaområdet.

SA har vidare tillsammans med EB bakåträknat att en medelhalt av PFAS-11 på 1 546 ng/l i det grundvatten som lämnar Ärnaområdet skulle motsvara en halt på 90 ng/l i Stadsträdgårdens brunnar vid ett uttag på 140 l/s.

Mark- och miljödomstolen inleder sin bedömning av utredningen i denna del med att konstatera att domstolen i huvudsak delar SGU:s uppfattning att information om förekomsten av PFAS i olika grundvattenrör främst ska nyttjas för att spåra föroeningen och inte som haltbedömningar för magasinet som helhet. Som SGU har påpekat i sitt utlåtande så kommer olika rör belägna nära varandra inom grundvattenmagasinet att uppvisa olika halter eftersom geologin inte är homogen vare sig i eller utanför ett grundvattenmagasin. Enligt domstolens uppfattning bör därför försiktighet iakttas vid värdering av utförda provtagningar även om de kan ge stöd för utredningen i övrigt. Med detta sagt så anser dock domstolen att större avvikelser från vad som kan förväntas vad gäller haltutvecklingen med beaktande av grundvattenbildningen och strömningsförhållandena i området kräver en förklaring.

Med beaktande av de uppgifter som lämnats av Försvarmaktens sakkunniga NB, NT, JH, MA och AC kan domstolen konstatera att varken utförd partikelspårning eller Tyréns transportmodelleringen har beaktat den fastläggning av PFAS i akvifärmaterial som sker vid transport i grundvatten. Domstolen delar därmed NT uppfattning att detta medfört att Uppsala Vatten har överskattat transporten av PFAS längs med den modellerade plymens utsträckning. Domstolen anser vidare att den modellerade plymens sträckning inte kan anses verifierad genom utförda provtagningar även om SA och EB varit av uppfattningen att resultaten av de fortsatta provtagningarna i stort bekräftar en spridningsbild där PFAS transporteras i Junkilsåsen in i Uppsalaåsens huvudström och sedan vidare i Uppsalaåsen i form av en plym nedströms till brunnarna i Stadsträdgården.

Domstolen noterar också att transportmodelleringen varken har beaktat provtagningpunkterna med de högst uppmätta halterna PFAS i Uppsalaåsen (grundvattenrör UVA3 och UGV1) eller den sydligaste belägna uttagsbrunnen (K4). Dessutom grundar sig både partikelspårningen och transportmodelleringen på grundvattenmodellen, vilken enligt vad som anges i såväl SGU:s utlåtande som i utdraget ur slutrapporten Funktionsanalys Uppsalaåsen, innehåller osäkerheter och

väsentliga begränsningar i underlagsmaterialet. Vidare har ny information tillkommit sedan modellen togs fram. Som har framgått av PJ uppgifter kan modellen därför inte användas okritiskt.

Av MA uppgifter har vidare framgått att Försvarmaktens utredningar tyder på att SGU:s kartunderlag är felaktigt beträffande Jumkilsåsens läge. Detta innebär enligt honom att det är troligt att grundvattenrören NIRASGV1A, NIRASGV1B, NIRASGV4 och GV1605 inte är belägna i Jumkilsåsens grund-vattenmagasin och att Uppsala Vattens grundvattenrör UVGV2 och UVGV3 bedöms vara installerade i Uppsalaåsen istället för i Jumkilsåsen. Även NIRASGV5 och NIRASGV6 bedöms vara belägna i Uppsalaåsen. Detta är uppgifter som inte egentligen har ifrågasatts av SGU men EV har uppgett att SGU ändå bedömer att uppmätta PFAS-halter i både UVGV2 och UVGV3 härrör från spridningen av PFAS från Ärnaområdet. Domstolen anser likväl att om det är så att UVGV3 inte ligger i Jumkilsåsen påverkar detta förhållande beräkningarnas trovärdighet. Därtill är det problematiskt att det i sådant fall endast finns en egentlig provtagningspunkt i Jumkilsåsen (GV1607).

Mot Uppsala Vattens modelleringar och beräkningar till stöd för att minst 90 ng/l PFAS i Stadsträdgårdens uttagsbrunnar kommer från Ärnaområdet talar också JH, MA och AC utredningar. Av dessa framgår att det inte har påträffats något grundvatten inom de före detta brand-övningsplatserna, men att strax nedströms uppgår PFAS-11 i snitt till drygt 36 000 ng/l i moränakviferen under leran. Det är enligt dem de högsta PFAS-halterna i grundvattnet som påträffats inom flygplatsområdet. Denna medelhalt om drygt 36 000 ng/l mer än halveras till närmast lokaliserade provtagningspunkt ca 300 m nedströms för att i rör GV1607 uppgå till drygt 600 ng/l.

Enligt deras utredning framgår också att de högsta halterna PFAS i Försvarmaktens grundvattenrör i den sydöstra kanten av Ärna (GV1918, GV1917, GV1907 och GV1916) uppvisar halter som varierar mellan 418 – 1 100 ng/l PFAS. PFAS-halterna avklingar sedan snabbt nedströms Ärna flygfält för att därefter på nytt öka i

grundvattenrör NIRASGV6, UVGV3 och UVA3 som alla ligger utanför Ärna flygfält. Domstolen noterar därvid att halterna i den sydöstra kanten av Ärna alltså är betydligt lägre än de halter om 2 500 – 3 100 ng/l PFAS som uppmätts i grundvattenrör UVA3 som är beläget ca 270 m söder ut. Enligt JH och hans kollegor går haltökningen utanför Ärna inte att koppla till en eventuell spridning från den före detta brandövningsplatsen, men skulle t.ex. kunna bero på utlakning och spridning från PFAS-förorenade massor i Bärbyleden.

Bland annat av AC uppgifter har det vidare framgått att det förhållande att grundvattnets strömning regelbundet ändrar riktning innebär att det enligt honom och hans kollegor inte kan uteslutas att provtagningspunkterna inom flygplatsområdets södra utkant påverkas av PFAS som härrör från en eller flera källtermer belägna utanför flygplatsen.

När det gäller den av Uppsala Vattens sakkunniga modellerade PFAS-plymen så har det framgått av provtagningarna att det ner till Fyrishov sker en förhållandevis liten förändring av PFAS-halterna men att det sedan i Uppsalaåsens djupa huvudfåra - i nivå med Fjellstedtska skolan - uppmätts en PFAS-halt av 15 ng/l respektive 23 ng/l i grundvattenrören UV1383a och UV1383b. Domstolen konstaterar att dessa halter väsentligt understiger de PFAS-halter som uppmätts i Stadsträdgårdens vattentäkt ca 1 km nedströms. Enligt JH och dennes kollegor kan ökningen av haltnivån längs den nord-sydliga sträckningen genom Stadsträdgården och Kronåsen endast förklaras av att förorening tillförs Uppsalaåsen från öster och/eller väster, t.ex. från GE Healthcare och/eller helikopterplattan på Akademiska sjukhuset.

Av utredningen har också framgått att halterna PFAS är som lägst i uttagsbrunnarna närmast Ärna flygfält för att därefter stiga till den dubbla halten i brunnarna belägna söderut och därmed längre bort från flygfältet. Det synes alltså ske en ökning av halten PFAS längs flödesriktningen söderut, vilken enligt JH och dennes kollegor endast kan förklaras av att förorening tillförs Stadsträdgården från väster och/eller öster.

Enligt domstolens uppfattning har det inte framkommit någon annan trolig förklaring till varför PFAS-halterna avklingar nedströms Ärna flygfält för att därefter på nytt öka markant i bland annat grundvattenrör UVA3 än att detta rör ligger precis i anslutning till Bärbyleden. Varken SA uppgift om att han på 1990-talet deltagit på byggmöten rörande den sträcka av leden som skulle kunna vara känslig för föroreningar och att det anlades ett grundvattenskydd på denna sträcka eller hans uppgift om förekomsten av ett mäktigt lerlager som skyddar mot att PFAS når grundvattnet ändrar den uppfattningen. Domstolen anser därvid också att det saknas tillräckligt stöd i utredningen för Uppsala Vattens påstående att de höga halterna i UVA3 kan förklaras av alternativa spridningsvägar ner mot detta grundvattenrör.

Domstolen anser vidare – oaktat de nya provtagningar som utförts vid Fjellstedska skolan och Universitetsparken – att inte någon av Uppsala Vattens modeller kan förklara vare sig de låga PFAS-halter som uppmätts drygt 1 km uppströms Stadsträdgårdens vattentäkt eller varför PFAS-halterna i Stadsträdgårdens vattentäkt ökar från norr till söder. Detta särskilt med beaktande av att det saknas provtagningar av PFAS i grundvattnet på den ca två km långa sträckan mellan Librobäck-Fyrishov och Stadsträdgården som skulle kunna ge stöd för förekomsten och utbredningen av den av Uppsala Vattens sakkunniga modellerade plymen.

När det sedan gäller SA och EB haltberäkning kan domstolen konstatera att de i denna har utgått från sin beräkning av en genomsnittlig transport av grundvatten från Ärnaområdet till åsarna om 8,15 1/s. Som framgått ovan anser domstolen att det inte är sannolikt att den genomsnittliga transporten av grundvatten från Ärnaområdet till åsarna uppgår till 8,15 1/s utan att transporten rimligen är betydligt lägre. Domstolen delar därmed också Försvarmaktens uppfattning att det är sannolikt att den förorening som sprids från Ärna flygfält till Uppsalaåsen genomgår en relativt kraftig utspädning i enlighet med JH, MA och AC uppgifter. SA och EB haltberäkning utgår dessutom från observerade halter i provtagningspunkterna

UVGV1, UVGV2, UVGV3 och A3, d.v.s. grundvattenrör som alla ligger utanför Ärna flygfält.

Uppsala Vatten har också gjort gällande att det av LA fingeravtrycksanalys framgår att föroreningen kan spåras tillbaka till Ärna flygfält. Enligt LA utlåtande och förhöret med honom visar hans analys att PFAS-föroreningen i Uppsalaåsen med stor sannolikhet härrör från Ärna flygfält och att den sprids söderut med grundvattnet. Enligt LA framgår det vidare av analysen att det finns en signifikant korrelation mellan sammansättningen av PFAS (fingeravtrycket) i proverna vid Ärna och Uppsalaåsen, vilket indikerar att Ärna flygplats är den huvudsakliga källan till förorening av Uppsalaåsen. Han har också uppgett att om det funnits en påverkan från andra alternativa PFAS-källor skulle detta ha framgått i PFAS-sammansättningen (fingeravtrycket) i Uppsalaåsen. Hans slutsats är därför att Ärna flygfält är den enda PFAS källan som kan ha påverkat Uppsala-åsen i årtionden.

NT har dock uppgett att det är omöjligt att dra en sådan slutsats utifrån LA analys. Han har därvid påtalat bland annat följande brister i analysen:

- den baseras inte på några grundvattendata från Ärnaområdet,
- den baseras på provtagning vid endast ett tillfälle och tar alltså inte hänsyn till tidsvariationer,
- andra potentiella eller kända PFAS källor som kan påverka grundvatten i Uppsalaåsen, utöver de tre brandövningsplatser som omfattats av analysen, har inte utvärderats.

Även Försvarmaktens sakkunnig MF har varit kritisk mot LA källspårning och i huvudsak haft samma invändningar mot analysen som NT.

JH, MA och AC har delat den kritik som framförts av NT och MF. De har vidare påtalat att LA

LA observation och slutsats avseende förhållandet mellan PFHxS och PFOS är fel med beaktande av resultaten från kontrollprogrammet. Enligt dem visar kontrollprogrammet att flera provtagningspunkter nedströms flygplatsen har en större fraktion PFOS än punkterna inom flygplatsens utkanter, vilket innebär att de är mer källnära. Vidare har de visserligen instämt i LA uppgift om att korta PFAS är mer lösliga än långa och att en stor andel långa PFAS indikerar en mer källnära placering. Enligt dem framgår dock av utförda provtagningar att högre andelar långa PFAS har konstaterats i Uppsalaåsens provtagningspunkter, inklusive i Stadsträdgården, än inom flygfältets utkanter. Detta innebär således enligt dem att Uppsalaåsen måste påverkas av källtermer belägna utanför och nedströms flygplatsområdet.

Med hänsyn till de svagheter i LA fingeravtrycksanalys som Försvars-maktens sakkunniga lyft anser domstolen att den varken utgör tillräckligt stöd för Uppsala Vattens påstående att föroreningen i dess helhet kan spåras tillbaka till Ärna eller att den utesluter att andra PFAS-källor kan ha påverkat Uppsalaåsen.

Sammantaget anser domstolen att svagheterna i de modeller och beräkningar som Uppsala Vatten åberopat medför att det inte kan anses sannolikt att PFAS-föroreningen sprids från Ärna flygfält till Stadsträdgården på det sätt och i den omfattning som bolaget har gjort gällande. Det kan inte heller utifrån dessa modeller och beräkningar uteslutas att andra PFAS-källor kan ha påverkat Uppsalaåsen.

Försvarsmaktens miljöbelastningsberäkning

Till stöd för att förekomsten av PFAS i Stadsträdgårdens vattentäkt inte kommer från den förorening som finns inom Ärna flygfält har Försvarsmakten åberopat en miljöbelastningsberäkning utförd av JH, MA och AC. Enligt denna beräkning svarar PFAS-föroreningen inom Ärna flygfält endast för en teoretisk belastning av PFAS på 0,0 – 0,3 ng/l på uttagsbrunnarna i Stadsträdgården.

Uppsala Vatten har dock invänt att den riktvärdesmodell som ligger till grund för miljöbelastningsberäkningen inte går att använda för bedömning av spridningen av PFAS i Uppsalaåsen. Uppsala Vattens uppfattning stöds av bolagets sakkunnig DB uppgifter. Hans bedömning är att de beräkningar av spridning av PFAS i Uppsalaåsen som är gjorda med den av Helldéns m.fl. använda riktvärdesmodellen, är mycket osäkra och med största sannolikhet missvisande. Detta beror enligt honom på att de antaganden som modellen bygger på inte är uppfyllda. Sammantaget har han konstaterat att användningen av en starkt förenklad modell som är tänkt att användas i andra syften än de här aktuella inte på något sätt kan ge en rättvisande bild av förorenings-spridningen.

Som framgår ovan anser domstolen att DB kritik i flera avseenden är berättigad men att det första steget av miljöbelastningsberäkningen ändå får anses ge en mer tillförlitlig bild av spridningen från källområden via grundvattnet än Uppsala Vattens beräkningar. Även om domstolen anser att förekomsten av PFAS i olika grundvattenrör främst ska användas för att spåra föroreningen och inte som haltbedömningar så kan domstolen konstatera att det framgår av utförda provtagningar att haltstyrkan av PFAS snabbt avklingar nedströms källområdena inom Ärna flygfält. Enligt JH och dennes kollegor beror detta främst på att grundvattenflödet i moränakviferen är mycket lågt i förhållande till flödet i åsen, vilket medför att utspädningen blir stor. Det finns därför stöd för deras antagande att källområdenas sammanlagda simulerade bidrag på åsakviferen direkt nedströms Ärna området uppgår till cirka 30 ng/l. Detta även om det endast finns 4 observationsrör inom Ärnaområdet nedströms brandövningsplatsen och antagandet – såsom påtalats i EB, KR och SA utlåtande – inte stöds av någon representativ provtagning i Jumkilsåsen.

När det gäller miljöbelastningsberäkningen i övrigt så får den visst stöd av att föroreningen enligt utförda provtagningar tycks avstanna i höjd med Fjellstedtska skolan, som är belägen cirka 1 km uppströms från Stadsträdgården. Det är ostridigt att lägre PFAS-halter uppmätts i de två observationsrören (UV1383a och UV1383b) vid Fjellstedtska skolan jämfört med i Stadsträdgården. Med beaktande av Dan

Berggrens kritik mot beräkningen, att PFAS inte bryts ned i miljön och de sakkunnigas olika uppfattningar avseende i vilken utsträckning PFAS fastläggs när föroreningen väl nått grundvattnet anser domstolen dock att det inte är troligt att den PFAS-förorening som förekommer inom Ärna flygfält endast svarar för en belastning av PFAS på 0,0 – 0,3 ng/l på uttagsbrunnarna i Stadsträdgården.

Alternativa källor

Försvarsmakten har framhållit att Ärna flygfält ligger ca 5–6 km norr om uttagsbrunnarna i Stadsträdgården och invänt att myndighetens undersökningar och utredningar avseende föroreningssituationen av PFAS inom och nedströms Ärna flygfält visar att flera betydelsefulla föroreningskällor av PFAS sannolikt förekommer utanför och nedströms flygfältsområdet. Försvarsmaktens bedömning att Uppsala Vattens vattentäkter är påverkade av PFAS från i Uppsala mer centralt belägna PFAS-källor grundar sig enligt JH, MA och AC uppgifter på haltförhållanden och haltutvecklingen av PFAS längs strömningsvägen av grundvatten i Uppsalaåsen, föroreningens relativa sammansättning av enskilda PFAS-kongener, kvoten mellan linjära och grenade isomerer av PFOS samt fördelningen mellan lång- och kortkedjade PFAS inom flygplatsområdet respektive vid provtagningslokalerna och vattentäkterna utanför flygplatsområdet.

Vidare har JH, MA och AC redogjort för att det finns ett flertal kända PFAS-källor där högre PFAS-halter i grundvatten och/ eller större PFAS-utsläpp än inom Ärna flygfält konstaterats. Minst två av dessa PFAS-källor, GE Healthcare (numera Cytiva) och torvbranden på Bolandsgatan är enligt deras uppfattning omfattande och lokaliserade så att en PFAS-påverkan på Stadsträdgårdens brunnar kan anses trolig. De har vidare gjort gällande att:

- PFAS-förekomsten i Stadsträdgårdens brunnar kan helt eller delvis vara orsakad av PFAS-spridning från ett flertal mindre PFAS-källor,
- det i anslutning till vattentäkten finns ett antal potentiella PFAS-källor som antingen är outhämtade eller endast bristfälligt undersökta och ett antal MIFO-objekt i riskklasserna 1 (mycket hög risk) och riskklass 2 (hög risk), vilka

utifrån länsstyrelsens branschkartläggning klassificeras som potentiellt PFAS-förorenade områden.

De har också redogjort för att:

- PFAS-föreningen i Uppsalaåsen öster/sydost om Ärna flygfält kan ha sitt ursprung i Bärbyleden eller i en eller flera av de potentiellt PFAS-förorenade objekt som finns i närområdet,
- mycket höga PFAS-halter har konstaterats i Uppsalas spillvattensystem och att enligt genomförda provtagningar härrör mer än 99,4 procent av den PFAS som flödar genom systemet från föroreningskällor belägna utanför flygplatsen,
- IVL Svenska Miljöinstitutet har bedömt det som sannolikt att utläckage av spill- och dagvatten förekommer utmed Uppsalas ledningssystem samt att det är möjligt att läckagen belastar grundvattnet,
- eftersom PFAS förekommer i spillvattnet återfinns det även i det avloppsslam som bildas i Uppsala Vattens avloppsreningsverk och sedan sprids som gödningsmedel på åkrar inom eller vid Uppsalaåsens avrinningsområde.

JH och hans kollegors uppgifter stöds av NT inventering enligt vilken det finns flertalet möjliga källor som potentiellt kan ge upphov till PFAS halter på ca 200 ng/l i brunnar vid Stadsträdgården.

Domstolen konstaterar att Stadsträdgårdens vattentäkt är placerad centralt i Sveriges fjärde största stad. Det innebär enligt domstolen uppfattningen oundvikligen att det kommer finnas ett diffust påslag av PFAS i grundvattnet. Vidare finns ett flertal andra potentiella PFAS-källor som utifrån den utredning som presenterats i målet framstår som troliga orsaker till den förorening som finns i vattentäkten eller som i brist på utredning i vart fall inte kan uteslutas som skadeorsak.

Sammantagen bedömning

Vid en sammantagen bedömning anser mark- och miljödomstolen att det saknas tillräckligt stöd i utredningen för att föroreningen inom Ärna flygfält ger upphov till

de halter och därmed mängder som förekommer i grundvattnet i Stadsträdgårdens vattentäkt. Tvärtom anser domstolen att det, med hänsyn till störningens och skadeverkningarnas art, andra möjliga skadeorsaker samt omständigheterna i övrigt, är mer sannolikt att tillförseln av PFAS från Ärnaområdet understiger en mängd om 30 gram/år. Eftersom PFAS inte bryts ned i miljön finns det däremot konkret stöd i utredningen för att större delen av den mängd PFAS som lämnar Ärna flygfält och tillförs Uppsalaåsen inom sinom tid kommer nå uttagsbrunnarna i Stadsträdgården. Med beaktande av att viss fastläggning sker längs spridningsvägen innebär detta att på sin höjd ett par procent av den mängd om 1 kg som bortleds från Stadsträdgården uttagsbrunnar kommer från Ärna flygfält. Den belastningen av PFAS-11 på uttagsbrunnarna som härrör från Ärna flygfält motsvarar således en halt om några enstaka ng/l i förhållande till de PFAS-halter överstigande 150 ng/l som enligt Uppsala Vatten inkommer till Bäcklösa vattenverk från vattentäkten i Stadsträdgården.

Eftersom Uppsala Vatten är skyldigt att vidta åtgärder vid en halt om 90 ng/l PFAS-11 har bolaget varit tvunget att rena dricksvattnet från Stadsträdgårdens vattentäkt oavsett den mycket begränsade förorening som kommer från Ärna flygfält. Resterande bidrag av PFAS-11 från andra källor måste dessutom ha varit så pass stort att bidraget från Ärna flygfält inte har varit nödvändigt för att förorenings-skadan skulle uppstå. Det saknas således konkret stöd i utredningen för att föroreningen från Ärna flygfält utgjort en tillräcklig och/eller nödvändig betingelse för skadan. I enlighet med uttalande i doktrinen skulle bidraget från Ärna flygfält kunna anses utgöra en s.k. överflödig skadeorsak. Rättsläget får dock anses oklart och domstolen är under alla förhållanden av uppfattningen att bidraget i sammanhanget får anses vara av sådan obetydlig natur att det inte kan anses utgöra orsak till den skada som Uppsala Vatten gör gällande i målet. Uppsala Vattens käromål ska därför ogillas.

Rättegångskostnader

Vid denna utgång ska Uppsala Vatten ersätta Försvarmakten för dess rättegångskostnader.

Försvarmakten har begärt ersättning med 10 265 838 kr, varav 5 150 837 kr avser ombudsarvode, 85 957 kr ersättning till vittnen, 4 987 037 kr ersättning till sakkunniga och 42 007 kr utlägg.

Uppsala Vatten har överlämnat till mark- och miljödomstolen att pröva skäligheten av begärt belopp.

Enligt 18 kap. 8 § rättegångsbalken ska ersättning för rättegångskostnad fullt motsvara kostnaden för rättegångens förberedande och talans utförande jämte arvode till ombud och biträde, såvitt kostnaden skäligen varit påkallad för tillvaratagande av partens rätt. Ersättning för ombudsarvode ska bestämmas med hänsyn till bl.a. målets omfattning och beskaffenhet samt med hänsyn till den omsorg och skicklighet med vilken uppdraget har utförts. Även sådant som tvisteföremålets värde kan beaktas. (Jfr NJA 1997 s. 854) Med beaktande av detta och med hänsyn till att Försvarmakten på grund av målets karaktär nödgats vidta omfattande utredningar anser domstolen att det begärda beloppet avseende ombudsarvode är skäligt.

Även om domstolen inte ifrågasätter att Försvarmaktens sakkunniga lagt ner det arbete som de fakturerat så anser domstolen när det gäller yrkandet avseende arvode för NT (376 523 kr), JH Environmental Engineering AB (4 172 519 kr) och PÖ (219 200 kr) är för högt med hänsyn till vad som får anses skäligen påkallat för att tillvarata Försvarmaktens rätt. Ersättning för arvode till nämnda konsulter ska istället utgå med skäliga 200 000 kr, 2 500 000 kr respektive 150 000 kr.

Domstolen bedömer yrkad ersättning i övrigt som skälig.

Sammanfattningsvis ska Uppsala Vatten ersätta Försvarmaktens rättegångskostnader med det sammanlagda skäliga beloppet om 8 332 026, varav 5 150 837 kr avser ombudsarvode. På beloppet utgår ränta.

HUR MAN ÖVERKLAGAR, se bilaga (MMD-01)

Överklagande senast den 8 november 2021.

Magnus Hjort

Katarina Winiarski Dol

Ola Lindstrand

I domstolens avgörande har deltagit rådmännen Magnus Hjort, ordförande (skiljaktig), och Katarina Winiarski Dol, referent, samt tekniska rådet Ola Lindstrand.

Skiljaktig mening, se nästa sida.

Skiljaktig mening

Rådmannen Magnus Hjort är skiljaktig enligt följande.

Reglerna om miljöskadestånd har såväl en reparativ som en preventiv funktion. Utöver att ge kompensation till skadelidande för uppkomna skador syftar de alltså till att den som har orsakat exempelvis en miljöförorening ska motiveras att vidta adekvata efterbehandlingsåtgärder och så långt möjligt försöka begränsa skadeverkningarna. Detta gäller särskilt när viktiga samhällsintressen står på spel, såsom dricksvattenförsörjningen.

Försvarmakten har genom sin verksamhet på Ärna flygfält orsakat en markförorening med PFAS. Föroreningen har nått grundvattnet och spritt sig västerut till Jumkilsåsen. Därifrån strömmar grundvattnet söderut genom Uppsalaåsen och vidare mot Uppsala Vattens dricksvattentäkt i Stadsträdgården. Även med beaktande av att viss fastläggning sker står det klart att åtminstone en del av den PFAS som når Jumkilsåsen också når dricksvattentäkten. Det innebär att i vart fall en mindre del av den PFAS som årligen tas upp ur uttagsbrunnarna i dricksvattentäkten faktiskt härrör från Ärna flygfält.

När det står klart att en svarande i ett miljöskademål har bidragit till en föroreningsskada och denne gör gällande att även andra verksamheter har medverkat till skadan har svaranden enligt allmänna skadeståndsrättsliga principer bevisbördan för sina invändningar. Om det som i detta fall handlar om en skada som inte är uppdelbar blir svaranden ansvarig för skadan i dess helhet även om det finns medansvariga. Alla som har bidragit till skadan svarar solidariskt med slutlig uppdelning av ansvaret i enlighet med 32 kap. 8 § miljöbalken (se B m. fl., kommentar till 32 kap. 3 § miljöbalken, Juno, med hänvisning till förarbetsuttalanden i SOU 1983:7 och prop. 1985/86:83).

Försvarmakten har i målet pekat ut ett antal verksamheter som kan ha bidragit till föroreningen i dricksvattentäkten och åberopat viss bevisning angående dessa. Det framstår i och för sig som sannolikt att åtminstone några av de utpekade

verksamheterna har bidragit i större eller mindre mån. Någon närmare utredning om i vilken utsträckning var och en av de andra verksamheterna har bidragit har dock inte åberopats av Försvarsmakten. Det får därför betraktas som oklart hur stora dessa bidrag är i förhållande till bidraget från Ärna flygfält. Denna oklarhet kan inom ramen för prövningen av målet inte ensidigt läggas Uppsala Vatten till last. En annan sak är att en inledande miljöutredning efter en konstaterad förorening naturligtvis bör bedrivas förutsättningslöst med beaktande av samtliga tänkbara föroreningskällor och inte bara inriktas på en av dem. Utgångspunkten för den rättsliga prövningen är dock sammantaget att Försvarsmakten i viss utsträckning har medverkat till föroreningsskadan, att det inte är klarlagt varifrån övriga bidrag kommer och hur stora de är, men att det i vart fall inte har framkommit att någon annan specifik verksamhet har bidragit till föroreningen i större utsträckning än Försvarsmakten.

Enligt huvudregeln om solidariskt betalningsansvar i 32 kap. 8 § första stycket miljöbalken är alla som har bidragit till en miljöskada skyldiga att ersätta skadelidanden fullt ut. Fördelning av skadeståndet efter skälighet sker först vid en efterföljande regresstalan enligt bestämmelsens andra stycke. Det kan ifrågasättas om en strikt tillämpning av dessa principer i alla lägen ger ett rimligt resultat. I detta fall kan konstateras att det finns flera tänkbara föroreningskällor, att det är oklart om Försvarsmaktens bidrag ensamt hade krävt reningsåtgärder och att flera av de andra verksamheter som sannolikt har bidragit till föroreningsskadan är okända eller inte längre bedrivs. Utsikterna för Försvarsmakten att få framgång med regresskrav mot dessa verksamhetsutövare får betraktas som ganska små. I en sådan situation bör skadeståndet redan i det första skedet kunna bestämmas efter en samlad skälighetsbedömning utifrån omständigheterna i det enskilda fallet. Bedömningen bör utgå ifrån de generella ändamålen med reglerna om miljöskadestånd. I detta fall kan i höjande riktning bl.a. beaktas att det är fråga om en allvarlig skada på en samhällsviktig verksamhet samt att Försvarsmakten är en statlig myndighet med förhållandevis goda möjligheter att utreda och bekosta efterbehandling. I sänkande riktning kan beaktas de omständigheter som Försvarsmakten åberopat i målet till stöd för jämkning av ett eventuellt skadestånd. Vid en samlad bedömning anser jag

att Försvarsmakten skäligen bör betala omkring en fjärdedel av det skadeståndsbelopp som Uppsala Vatten yrkat för förfluten tid, eller 9 000 000 kr. Eftersom de av Försvarsmakten åberopade omständigheterna till stöd för jämkning därmed redan är beaktade ska någon ytterligare jämkning inte ske.

Ett alternativt sätt att beräkna skadeståndsbeloppet är att utgå från vilken typ av kostnader som Uppsala Vatten begärt ersättning för. När Uppsala Vatten fått kännedom om förekomsten av PFAS i dricksvattentäkten och föroreningen på det uppströms belägna Ärna flygfält har det varit motiverat att snarast utreda och analysera sambandet, även om det senare skulle visa sig att det även fanns andra och sammantaget mer omfattande föroreningskällor. Kostnaderna för dessa utrednings- och analysåtgärder bör under alla förhållanden den som svarat för föroreningen på Ärna, dvs. Försvarsmakten, stå för (jfr. Mark- och miljööverdomstolens dom den 4 maj 2017 i mål nr M 3737-16, där skadestånd utgick för inledande utredningsåtgärder trots att det i efterhand kunde konstateras att den aktuella föroreningen aldrig hade nått dricksvattentäkten). Kostnaderna för ombyggnad av Bäcklösa reningsverk och löpande rening samt senare kostnader för att utreda och analysera föroreningsituationen i stort vid Stadsträdgården har inte ett lika tydligt samband med föroreningen på Ärna. Dessa kostnader bör därför stanna på Uppsala Vatten. Även med ett sådant beräkningssätt och med utgångspunkt från de av Uppsala Vatten angivna beloppen för respektive skadeståndspost framstår det ovan nämnda beloppet som skäligt.

Ersättning för framtida skador kan dömas ut efter en lämplighetsbedömning. Som framgått ovan styrs skadeståndsberäkningen i ett fall som detta av en mängd olika faktorer. Det råder stor osäkerhet om hur dessa faktorer kan komma att utvecklas i framtiden, såväl på kort sikt som på lång sikt. Det framstår därför inte som lämpligt att i detta mål döma ut någon ersättning för framtida skador.

Vad gäller frågan om preskription bör när det gäller miljöskadestånd göras åtskillnad mellan begreppen verksamhet, störning och skada. Den miljöskadliga *verksamheten* är i detta fall Försvarsmaktens övningsverksamhet innefattande

utsläpp av PFAS-haltigt brandskum på Ärna flygfält, *störningen* är den förorening i omgivande mark och vatten som utsläppet lett till och *skadan* är de kostnader som Uppsala Vatten åsamkats på grund av att dess dricksvattentäkt blivit förorenad. Inom den allmänna skadeståndsrätten skiljer man mellan skadegrundande handling och skada. Preskriptionsfristen utgår från den skadegrundande handlingen. Den fråga som inställer sig vid preskription av miljöskadestånd är om störningen är att hänföra till den skadegrundande handlingen, vilket innebär att preskriptionsfristen börjar löpa först när störningen upphör, eller om den snarare är att hänföra till skadan. Inom doktrinen finns olika uppfattningar representerade. Eriksson har argumenterat för att preskriptionsfristen börjar löpa vid tiden för störningens upphörande (Rätten till skadestånd vid miljöskador, s. 105-107). Lindskog har i ett notuttalande (Preskription, Juno version 5, s. 447, not 1271), ifrågasatt Erikssons uppfattning och bl.a. anfört att ”det gäldenärens handlande som orsakar skadan bildar utgångspunkt för preskriptionstiden” och ”att störningen inträffar senare är ovidkommande”. Lindskog har inte argumenterat för varför störningen är att hänföra till skadan utan synes närmast ha betraktat dessa begrepp som likvärdiga. Han tycks inte heller ha tagit någon större hänsyn till miljöskadeståndets speciella natur och de många gånger komplexa och utdragna förlopp som är förknippade med detta. Enligt min mening bör störningen inte hänföras till skadan utan istället till den skadegrundande handlingen, främst av det skälet att störningen är något som verksamhetsutövaren faktiskt kan kontrollera genom efterbehandlingsåtgärder. I ljuset av de intressen som bär upp reglerna om miljöskadestånd framstår det som orimligt att en förorenare som under flera års tid har underlåtit att vidta efterbehandlingsåtgärder ska vara befriad från skadestånd enbart av det skälet att utsläppet skedde för lång tid sedan. Eftersom störningen i detta fall ännu inte har upphört har preskriptionsfristen inte börjat löpa och preskription har inte inträtt.

Jag anser alltså att Uppsala Vattens talan delvis ska bifallas på det sättet att Försvarsmakten ska betala skadestånd med 9 000 000 kr för förfluten tid. Något belopp för framtiden ska inte betalas. Med den utgången och med beaktande av vilka frågor i målet som framförallt varit föremål för utredning bör vardera parten stå sin rättegångskostnad.

Hur man överklagar

Dom i mark- och miljödomstol som första instans

MMD-01

Vill du att domen ska ändras i någon del kan du överklaga. Här får du veta hur det går till.

Överklaga skriftligt inom 3 veckor

Ditt överklagande ska ha kommit in till domstolen inom 3 veckor från domens datum. Sista datum för överklagande finns på sista sidan i domen.

Överklaga efter att motparten överklagat

Om ena parten har överklagat i rätt tid, har den andra parten också rätt att överklaga även om tiden har gått ut. Det kallas att anslutningsöverklaga.

En part kan anslutningsöverklaga inom en extra vecka från det att överklagandetiden har gått ut. Ett anslutningsöverklagande måste alltså komma in inom 4 veckor från domens datum.

Ett anslutningsöverklagande upphör att gälla om det första överklagandet dras tillbaka eller av något annat skäl inte går vidare.

Så här gör du

1. Skriv mark- och miljödomstolens namn och målnummer.
2. Förklara varför du tycker att domen ska ändras. Tala om vilken ändring du vill ha och varför du tycker att Mark- och miljööverdomstolen ska ta upp ditt överklagande (läs mer om prövningstillstånd längre ner).
3. Tala om vilka bevis du vill hänvisa till. Förklara vad du vill visa med varje bevis. Skicka med skriftliga bevis som inte redan finns i målet.
4. Lämna namn samt aktuella och fullständiga uppgifter om var domstolen kan nå dig: postadresser, e-postadresser och telefonnummer.
Om du har ett ombud, lämna också ombudets kontaktuppgifter.
5. Skriv under överklagandet själv eller låt ditt ombud göra det.
6. Skicka eller lämna in överklagandet till mark- och miljödomstolen. Du hittar adressen i domen.

Vad händer sedan?

Mark- och miljödomstolen kontrollerar att överklagandet kommit in i rätt tid. Har det kommit in för sent avvisar domstolen överklagandet. Det innebär att domen gäller.

Om överklagandet kommit in i tid, skickar mark- och miljödomstolen överklagandet och alla handlingar i målet vidare till Mark- och miljööverdomstolen.

Har du tidigare fått brev genom förenklad delgivning, kan även Mark- och miljööverdomstolen skicka brev på detta sätt.

Prövningstillstånd i Mark- och miljööverdomstolen

När överklagandet kommer in till Mark- och miljööverdomstolen tar domstolen först ställning till om målet ska tas upp till prövning.

Mark- och miljööverdomstolen ger prövningstillstånd i fyra olika fall.

- Domstolen bedömer att det finns anledning att tvivla på att mark- och miljödomstolen dömt rätt.
- Domstolen anser att det inte går att bedöma om mark- och miljödomstolen har dömt rätt utan att ta upp målet.
- Domstolen behöver ta upp målet för att ge andra domstolar vägledning i rättstillämpningen.
- Domstolen bedömer att det finns synnerliga skäl att ta upp målet av någon annan anledning.

Om du *inte* får prövningstillstånd gäller den överklagade domen. Därför är det viktigt att i överklagandet ta med allt du vill föra fram.

Vill du veta mer?

Ta kontakt med mark- och miljödomstolen om du har frågor. Adress och telefonnummer finns på första sidan i domen.

Mer information finns på www.domstol.se.

Hur man överklagar Mark- och miljööverdomstolens avgörande

Den som vill överklaga Mark- och miljööverdomstolens avgörande ska göra det genom att skriva till Högsta domstolen. Överklagandet ska dock skickas eller lämnas till Mark- och miljööverdomstolen.

Senaste tid för att överklaga

Överklagandet ska ha kommit in till Mark- och miljööverdomstolen senast den dag som anges i slutet av Mark- och miljööverdomstolens avgörande.

Beslut om häktning, restriktioner enligt 24 kap. 5 a § rättegångsbalken eller reseförbud får överklagas utan tidsbegränsning.

Om överklagandet har kommit in i rätt tid, skickar Mark- och miljööverdomstolen överklagandet och alla handlingar i målet vidare till Högsta domstolen.

Prövningstillstånd i Högsta domstolen

Det krävs prövningstillstånd för att Högsta domstolen ska pröva ett överklagande. Högsta domstolen får meddela prövningsstillstånd endast om

1. det är av vikt för ledning av rätts-tillämpningen att överklagandet prövas av Högsta domstolen eller om
2. det finns synnerliga skäl till sådan prövning, så som att det finns grund för resning, att domvilla förekommit eller att målets utgång i Mark- och

miljööverdomstolen uppenbarligen beror på grovt förbiseende eller grovt misstag.

Överklagandets innehåll

Överklagandet ska innehålla uppgifter om

1. klagandens namn, adress och telefonnummer,
2. det avgörande som överklagas (domstolens namn och avdelning samt dag för avgörandet och målnummer),
3. den ändring i avgörandet som klaganden begär,
4. de skäl som klaganden vill ange för att avgörandet ska ändras,
5. de skäl som klaganden vill ange för att prövningstillstånd ska meddelas, samt
6. de bevis som klaganden åberopar och vad som ska bevisas med varje bevis.

Förenklad delgivning

Om målet överklagas kan Högsta domstolen använda förenklad delgivning vid utskick av handlingar i målet, under förutsättning att mottagaren där eller i någon tidigare instans har fått information om sådan delgivning.

Mer information

För information om rättegången i Högsta domstolen, se www.hogstodomstolen.se